

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 343.54

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225586>

А. Д. Данилюк, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: ann500@ukr.net

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: ВИДИ ТА ПРИЧИНИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті на підставі аналізу національного законодавства щодо поняття домашнього насильства, розглядаються види економічного насильства через призму кримінально-правової заборони – ст. 126–1 Кримінального кодексу України; висловлюються пропозиції щодо вдосконалення вказаної статті. Необхідність дослідження форм та видів домашнього насильства, у тому числі і економічного, обумовлена збільшенням кількості випадків застосування домашнього насильства, особливо ця проблема гостро постала у період всесвітньої пандемії, тому чітка законодавча конструкція складу злочину, передбаченого ст. 126–1 Кримінального кодексу України, а також визначення змісту та причин застосування насильства, в тому числі економічного, дозволить у подальшому розробити ефективні заходи щодо його запобігання.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, домашній тиран, жертва.

Постановка проблеми. Домашнє насильство та насильство за ознакою статі є однією із складних та важливих проблем, яка постає перед кожною державою. Визнання на міжнародному рівні вказаної проблеми як однієї із першочергових, сприяло прийняттю Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 11.05.2011 р. (CETS № 210, Стамбульська конвенція). Після підписання у 2011 р. Стамбульської конвенції у національне законодавство, у тому числі і кримінальне, було внесено низку змін законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII) [1] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII) [2]. Збільшення кількості випадків вчинення домашнього насильства, у тому числі і економічного, криміналізація домашнього насильства (ст. 126–1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) потягли за собою необхідність розмежування домашнього насильства як злочину від адміністративного правопорушення, розгляду форм та видів домашнього насильства. Отже, стаття присвячена розгляду видів економічного насильства та причин його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню домашнього насильства та протидії дискримінації за ознакою статі за національним та іноземним законодавством присвячені праці таких вчених як: Н. В. Аніщук, А. А. Вознюк, А. О. Драгоненко, П. В. Пихтіна, О. О. Дудоров, Т. М. Головка, І. О. Грицай, О. О. Жидкова, А. В. Ілліна, М. Я. Кондра, О. В. Ломакіна, Е. М. Лібанова, В. В. Пивоваров, О. М. Руднева, Л. О. Смоляр, М. І. Хавронюк, О. В. Харитоновна та інших вчених.

Мета статті. Проаналізувавши норми чинного національного законодавства щодо домашнього насильства, визначити основні недоліки законодавчої побудови ст. 126–1 КК

України; розглянути види економічного насильства та причини його застосування у сім'ї; запропонувати пропозиції щодо удосконалення змісту ст. 126–1 КК України.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності [1]. Відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2017 р.), «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [2]. Законом України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 126–1 КК України, а саме «домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [3]. У ст. 126–1 КК України передбачено три форми здійснення домашнього насильства, а саме: фізичне насильство; психологічне насильство; економічне насильство. Сексуальне насильство виходить за межі цих форм та, за наявності підстав, передбачених у відповідних складах, кваліфікується за статтями 149, 152–156, 301, 302, 303 КК України.

З криміналізацією домашнього насильства на практиці стали виникати складнощі розмежування ст. 126–1 КК України з різними формами прояву насильства, закріплених в інших складах. А. А. Вознюк пише, що «буквальне тлумачення об'єктивної сторони цього злочину (ст. 126–1 КК України) дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру» [4, с. 9]. Ми вважаємо, що криміналізація домашнього насильства значним чином ускладнила процес кваліфікації, в першу чергу, злочинів проти життя та здоров'я, оскільки об'єктивна сторона складу, передбаченого ст. 126–1 КК України, не є чітко визначеною. Більш того процес кваліфікації ускладнюється наявністю адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173–2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), в якому передбачено, що домашнє насильство, насильство за ознакою статі – це «умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо)» [5].

Погоджуємося із Т. О. Павловою та А. С. Кривошликовою про те, що «вирішення цієї колізії можливо шляхом розкриття та уточнення змісту поняття «систематичності» як ознаки діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 126–1 КК України» [6, с. 163]. Важливим критерієм розмежування кримінально караного домашнього насильства від адміністративного правопорушення виступає ступень суспільної небезпеки вчиненого діяння. Якщо мова йде про систематичне заподіяння тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, сексуальне насильство, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо, вказані дії слід кваліфікувати як злочин, оскільки вони можуть мати наслідком смерть жертви або викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Домашнє насильство вчинюється спеціальним суб'єктом – домашнім кривдником (домашнім тираном) щодо спеціального потерпілого – жертви насильства, що обумовлюється відносинами (або кровним зв'язком), які виникли між партнерами.

За даними Міністерства соціальної політики, «у 2020 році відбувся сплеск звернень з приводу насильства на 66 %. У числі усіх звернень про домашнє насильство – найбільше від жінок: 86 %, чоловіки – 12 % і 2 % – діти. Обліковано 197 звернень щодо вчинення до-

щодо фінансового питання, а не питання сексуальних відносин, які партнери, як правило, готові частіше обговорювати між собою.

Контроль за використанням коштів проявляється у тотальному фінансовому контролі одного із партнерів щодо іншого. Форми такого контролю можуть бути наступними: повний контроль фінансових ресурсів, одноособове прийняття рішення щодо фінансових витрат, повне знаходження усіх фінансів у одного з партнерів, тотальний контроль щодо витрат фінансових ресурсів іншим партнером, заборона одним партнером іншому щодо можливості працевлаштування, мова йде про емоційний тиск та маніпулювання як прояви психологічного насильства, яке супроводжує економічне насильство. Оскільки без емоційного тиску та впливу, економічне насильство практично не відбувається.

Економічне насильство має місце, коли один з партнерів (частіше жінка) відчуває погрозу безпеці та емоційному комфорту, за рахунок того, що вона знаходиться у повній економічній (фінансовій) залежності від іншого партнера, оскільки в такому випадку має місце емоція страху. У ситуаціях насильства домашній кривдник має переваги: фізична сила, вік, фінансове становище. Через це потерпіла особа зневірюється у будь-якій можливості себе захистити. Насильство можуть вчинювати будь-які члени сім'ї щодо інших.

Усі питання, які стосуються розподілу або користування економічними ресурсами, як й інші питання, які виникають між особами, що планують створити сім'ю, повинні обговорюватися до початку стосунків між партнерами, коли люди спочатку оговорюють умови на яких вони планують утворити шлюб. Мова йде про так звану гормональну фазу, коли критичність партнерів один до одного є низькою. На цій фазі складні питання, у тому числі питання розподілу коштів, обговорювати та вирішувати набагато простіше. Якщо кожна із сторін, оговорюючи питання, пов'язані із економічними ресурсами, має свою думку, яка суттєвим чином відрізняється від точки зору іншого партнера, тоді люди, зберігаючи час та ресурси один одного, просто не вступають у сімейні (близькі) відносини та/або не утворюють шлюб. Основними способами управління фінансами у парі, на нашу думку, є наступні: одноособове управління фінансами одним з партнерів; управління удвох, шляхом обговорення усіх фінансових питань у парі; кожен з партнерів управляє своїми фінансами, а якась частина виділяється на загальні трати.

Питаннями, які слід вирішувати на початку формування відносин між партнерами, є наступні: хто кого буде забезпечувати; чи буде жінка працювати, знаходячись у стосунках; що таке дешево; що таке дорого; що таке мало; що таке багато тощо. З'ясування цих важливих питань пов'язано із необхідністю встановлення картини всесвіту іншої людини та чітким усвідомленням власних. З іншого боку, слова іноді не співпадають із вчинками людини в той чи іншій ситуації, у тому числі і у відносинах із грошима. Тому треба також ще і спостерігати за поведінкою майбутнього партнера, яка в ідеалі повинна співпадати з його словами. Хоча уява людини щодо певної ситуації може і змінюватися на протязі часу.

Вважаємо, що випадків прояву будь-якої з форм насильства було б значно менше, якби батьки при вихованні дитини приділяли б цьому питанню більше уваги. У деяких випадках застосування насильства є наслідком хворобливого психічного стану одного з партнерів, тому вирішити цю проблему без звернення за допомогою до відповідних фахівців практично неможливо. В особливо складних випадках єдиним правильним рішенням вирішення проблеми насильства є розірвання стосунків, особливо у тих випадків, коли у пари є дитина або діти, як вимушені спостерігати постійні факти насильства.

Слід зазначити, що домашні тирани застосовують різні форми насильства, які передбачені у Законі України від 07.12.2017 р. Дуже часто винні не обмежуються застосуванням тільки однієї з форм насильства, наприклад, застосовуючи економічне насильство, вони застосовують і психологічне, а іноді і фізичне насильство. У такому разі жертва насильства відчуває емоційний тиск та страждання від таких дій.

Між партнерами проблему застосування психологічного або економічного насильства (застосування фізичного та/або сексуального насильства, на наш погляд, є підставою для розірвання відносин) слід вирішувати шляхом визнання факту насильства, поступової побудови нових відносин та відтворення власних кордонів за допомогою різних фахівців.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 28.01.2021).
4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. Форум права. 2019. 55 (2). С. 6–14.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. Дата оновлення: 15.12.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 28.01.2021).
6. Павлова Т. О., Кривошликова А. С. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Правова держава. 2018. № 32. С. 159–168.
7. У Міністерстві соціальної політики озвучили статистику звернень через домашнє насильство в Україні у 2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylstvo-minsotspolityky/30970575.html#> (дата звернення 28.01.2021).
8. Харитоновна О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник. Харків: ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. № 254k/96-VR. Data onovlennia: 21.02.2019. URL: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr [in Ukrainian].
2. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy: Zakon Ukrainy vid 06.12.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> [in Ukrainian].
4. Vozniuk A. A. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za domashnie nasylstvo: aktualni pytannia teorii ta praktyky. Forum prava. 55 (2). P. 6–14. [in Ukrainian].
5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984. Data onovlennia: 15.12.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
6. Pavlova T. O., Kryvoshlykova A. S. (2018). Pravovy analiz norm Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo hendernoї rıvnosti ta protydii nasylstvu stosovno zhinok ta domashnomu nasylstvu. Pravova derzhava. № 32. P. 159–168. [in Ukrainian].
7. U Ministerstvi sotsialnoi polityky ozvuchyly statystyku zvernenn cherez domashnie nasylstvo v Ukraini u 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylstvo-minsotspolityky/30970575.html#> [in Ukrainian].
8. Kharytonova O. V. (2018). Kliuchovi zasady hendernoї polityky v kryminalnomu pravi Ukrainy ta osnovni napriamy reform shchodo protydii nasylstvu stosovno zhinok ta domashnomu nasylstvu. Naukovo-praktychnyi posibnyk. Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo «Prava liudyny». 344 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 13.02.2021 р.

А. Д. Данилюк, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: ann500@ukr.net

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ: ВИДЫ И ПРИЧИНЫ ПРИМЕНЕНИЯ

Резюме

В статье на основании анализа норм национального законодательства, в том числе ст. 126–1 УК Украины и ст. 173–2 КУоАП, рассмотрено понятие домашнего насилия, высказываются законодательные предложения по усовершенствованию ст. 126–1 УК Украины. Особое внимание уделено видам экономического насилия, которое связано с лишением или ограничением права пользования экономическими ресурсами: имуществом, деньгами; наложением имущественных обязательств; переводом на потерявшего денежных обязательств; запретом трудоустройства, что лишает жертву в дальнейшем возможности самореализации и, как следствие, может повлечь за собой психические страдания, снижение психической стабильности, что уже свидетельствует о психологическом насилии и т. д. Совершение указанных действий является насилием в случае,

если партнер, по отношению к которому они совершаются, испытывает психологическое страдание, которое может привести к расстройству здоровья, эмоциональной зависимости или ухудшению качества его жизни. Причинами экономического насилия является неготовность партнеров до начала отношений обсуждать сложные вопросы, связанные с управлением экономическими ресурсами; нежелание одной из сторон брать ответственность за свою жизнь, полностью подпадая под зависимость другого партнера, в том числе, и в финансовых вопросах; пренебрежение личных границ другого партнера, желание манипулировать и, как следствие, зависимость одного партнера от другого и т.д.

Ключевые слова: домашнее насилие, экономическое насилие, домашний тиран, жертва.

A. D. Danylyuk, Graduate Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Process and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: ann500@ukr.net

ECONOMIC VIOLENCE IN THE FAMILY: YPES AND REASONS FOR USE

Summary

Based on national legislation on domestic violence, the article examines the concept of domestic violence. A particular attention is paid to economic violence in the family. Any form of violence is associated with the distribution of power between partners and some certain imbalance between them. In a couple, the partner who is emotionally and/or physically stronger and more influential uses violence. Economic violence is associated with the deprivation or restriction of the right to use economic resources, in which one of the partners (more often a woman) feels a threat towards security and emotional comfort, as she is in complete economic dependence on the tyrant partner. Economic violence can manifest itself in the deprivation or restriction of the right to use property, money; imposition of property obligations; transfer of monetary obligations to the victim; the prohibition of employment, which deprives the victim of the possibility of self-realization in the future. These actions may entail mental suffering and a decrease in the mental stability of the victim of violence, which indicates psychological violence and so on. The commission of these actions is violence in the event that the partner whom they were applied to feels psychological suffering, which can lead to a health disorder, emotional dependence or a deterioration in his/her of life's quality.

The reasons for economic violence are the unwillingness of partners to discuss complex issues related to the management of economic resources before starting a relationship; unwillingness of one of the parties to take responsibility for their lives, completely falling under the dependence of the other partner, including in financial matters; violation of the personal boundaries of another partner, the desire to manipulate him/ her and, as a consequence, the dependence of one partner on the other and so on.

The criteria for distinguishing between criminally punishable domestic violence and domestic violence as an administrative offense are signs of systematicity and social danger. It is proposed to reveal the content of the forms of domestic violence enshrined in Art. 126–1 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the content of the objective side of other articles of Section II, IV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; enforce in the footnote to Art. 126–1 of the Criminal Code definition of the concept of “systematic”.

Keywords: domestic violence, economic violence, domestic tyrant, victim.